

DZĪVOŠANAS MĀCĪŠANĀS NO TUVĀS NĀVES PIEREDZES

Living Learning from Near Death Experience

Mārtiņš Veide

University of Latvia, Latvia

Abstract. *The main aim of the article is to clarify what changes a near death experience (NDE) brings in the living learning process of an adult and in his attitude towards it. The existential experience, and the perceptions about life and death are considered as important self-realization and development factors in the learning process. Although currently there is no single scientific position with respect to NDE, the inner experience of the humans who have survived clinical death and as a result of that had personality change cannot be denied. In the context of pedagogy according to the phenomenological scientific methodological tradition NDE gives its contribution both in the procedure of cognition and in the field of the cognizable facts. In order to identify the relationship between NDE and living learning, in-depth interviews were conducted with 5 people who have experienced clinical death. The results of the interviews allow to identify several common change categories of the attitude and understanding related to living learning. These include the examination of one's own way of existence, understanding of the unity of all existing, the appearance of a deeper sense of responsibility, new interests and the related intuitive knowledge, the change of attitude towards knowledge, religion and self-knowledge.*

Keywords: *living learning, near death experience.*

Ievads

Introduction

Laba, pilnvērtīga dzīvošana nav tikai filosofu mūžseni risināms jautājums, bet joprojām ir aktuāla arī katram cilvēkam personiski. Tā allaž ir saistīta ar svarīgiem eksistenciāliem un vienlaikus praktiskiem jautājumiem. Arī Eiropas Komisijas darba grupas formulētajā Mūžizglītības memorandā ir akcentēta cilvēka dzīves kvalitātes nodrošināšana un uzlabošana. Nenoliedzot ārējo priekšnosacījumu nozīmi labākai dzīvošanai (dzīves apstākļi, kultūras vērtību pieejamība, ekoloģiski tīra apkārtējā vide, u.tml.), var ievērot, ka dažādi cilvēki vienu un to pašu situāciju pārdzīvo atšķirīgi. Par vienu un to pašu dzīves notikumu viens cilvēks bēdājas, bet cits – priecājas. Šai ziņā svarīgāka par ārējiem apstākļiem un materiālajiem nosacījumiem, kas cilvēkam tiek doti no ārpusē, var

izrādīties paša cilvēka spēja veidot un mainīt savu attieksmi, saprast notiekošo, pilnveidojot savas zināšanas un prasmes personīgas pieredzes ceļā, kas pēc būtības ir mācīšanās. Tātad var teikt, ka laba dzīvošana ir kaut kas, ko vismaz daļēji mēs dzīves laikā mācāmies.

No psiholoģiskās pedagogijas skatpunkta pedagogs ir dzīvo zināšanu nesējs, kur kognitīvā izpratne saistīta ar dziļiem afektīviem pārdzīvojumiem (Rutka, 2012, 79). Dzīvo zināšanu uzdevums ir veicināt ne tikai ārējās kompetences paaugstināšanos, bet arī iekšējo, garīgo izaugsmi. To būtiskas daļas ir neeksplīcētās, neformalizētās zināšanas un reflektētās zināšanu formas. Tās paver izglītojamo uzmanībai ne tikai zināšanu sfēru, bet arī bezgalīgo nezināšanas sfēru, tai skaitā – sevis paša nezināšanu. Atbilstoši zinātniskās pedagogijas pamatlicēja J. Komenska uzskatiem, tieši zināšanas par nezināšanu ir gudrības sākums (Komenskis, 1992, 31). Nezināšanas zināšana satur sevī kaut ko vairāk kā tikai zināšanu – tā ir arī attieksme pret zināšanu, tās esamības vai neesamības apzināšanās, šķietamības un patiesas esamības atšķiršana. Salīdzinot ar ikdienišķiem virspusējiem apgalvojumiem, kas palīdz veidot “zinošā” tēlu, savas nezināšanas atzīšana paver dziļāku patiesību. Arī pedagogs J. Korčaks, kurš vairākkārtīgi atteicās glābt savu dzīvību un labprātīgi pieņēma nāvi, lai paliktu kopā ar bāreņu nama bērniem, norādīja uz pašizziņas nozīmi un par savu uzdevumu uzskatīja iemācīt saprast un mīlēt šo spilgtu pārsteigumu pilno un radošo nezināšanu (Корчак, 1991, 19).

Uzskatāms piemērs nezināšanas sfēras aktualitātei mūsdienu izglītībā ir neziņa un tās radītais apjukums nāves priekšā. Neskatoties uz to, ka cilvēkam pieejamās informācijas apjoms arvien pieaug, nāve tam arvien paliek kā neatrisināta mīkla. Pret nāvi modernais cilvēks izturas ar ignoranci, noraidījumu un naidu, nereti cenšoties to pilnībā izstumt no sociālā diskursa (it īpaši saskarsmē ar bērniem). Tomēr nedomāšana par nāvi cilvēku nepasargā no nāves bailēm. Un kā trāpīgi ir atzīmējis Sokrāts: “Baidīties no nāves nav nekas cits kā uzskatīt sevi par gudru, bet nebūt tādām. Tas nozīmē uzskatīt, ka zini to, ko nezini” (Plato, 2013, 29b). Ar nāvi saistītā trauksme, kas atņem apmierinātību ar savu dzīvi, ir piemītoša ļoti daudziem, tomēr, kā rāda terapeitu novērojumi, visai bieži tiek skaidrota ar pavisam citiem, tai neatbilstošiem iemesliem (Yalom, 2008, 16). Turklāt cilvēku priekšstati par nāvi ir cieši saistīti ar attieksmi pret savu dzīvi un līdz ar to arī vērtībām, uzskatiem un personības iezīmēm, kuru veidošana ir audzināšanas uzdevums. Nedzenot prom domas par nāvi, paskatoties uz to ar atklātu skatienu, var ievērot, ka noliedzot nāvi, tiek noliegta arī dzīve. Jo spēcīgāk cilvēks pretojas reālajai, t.i., allaž mainīgajai un neprognozējamajai dzīvei, jo vairāk ciešanas tam rada nāves tuvošanās. Un jo trauksmaināk tam ir jāsteidzas, arvien biežāk nonākot hroniskā laika trūkumā.

Jautājums, kā iegrozīt laika diktātu un tai pašā laikā neizšķiest savu dzīvi uz mazsvarīgiem sīkumiem, ir saistīts ar M. Gjoliha aprakstīto mācību procesa

dimensiju: dzīvošanas-mācīšanās (Göhlich & Zirfas, 2007). Cita starpā tā ietver mācīšanos būt, dzīves kvalitātes palielināšanas mācīšanos, kopā dzīvošanas mācīšanos un dzīves mākslas mācīšanos, kas jau kopš seniem laikiem uzsver arī aktīvi uztverošu un filozofiski reflektīvu savas mirstības apcerēšanu.

Līdz ar medicīnas attīstību, defibrilatora un funkcionāli līdzīgu ierīču izmantošanu pēdējās desmitgadēs ir palielinājies to cilvēku skaits, kuri ir izdzīvojuši pēc klīniskās nāves un kuri ir vēstījuši par savu tuvās nāves pieredzi (turpmāk: TNP). Ir būtiski palielinājies arī laika sprādis pēc sirdsdarbības apstāšanās, pēc kura tiek panākta organisma sekmīga, pilnvērtīga atdzīvināšana – tāpat laiks, kurā TNP ir iespējama (Парниа & Янг, 2017, 10). Un kaut arī medicīnā klīniskā nāve tiek šķirta no bioloģiskās nāves kā neatgriezeniska procesa, un no klīnisko nāvi pārdzīvojušajiem pieaugušajiem TNP pieredz tikai 9-18 % (Parnia, et al., 2014; Van Lommel et al., 2001), tas nemazina šādas pieredzes nozīmi dzīvot palikušajiem – īpaši, ja ņem vērā, ka nāve nav tikai medicīniska rakstura notikums, bet vismaz tik pat lielā mērā arī personisks un garīgs notikums.

Atklājumi neirozinātņu sfērā norāda, ka dzīvo būtņu stratēģijas, kas tām palīdz izdzīvot un nodot tālāk savus gēnus, cilvēkam rada ciešanas (Hanson & Mendius, 2009, 12). Savukārt cieša saskaršanās ar nāvi spēj lauzt transam līdzīgo, taču ikdienā par normālu uzskatīto apziņas stāvokli, kurā visa uzmanība ir vērsta uz izdzīvošanu, jo izdzīvošanas mehānismi šajā brīdī ir jau padevušies (Wren-Lewis, 1994, 113). K. Rings secina, ka pateicoties netipiskajam apziņas stāvoklim (*omega experience*) TNP ir tendence transformēt cilvēka attieksmi, uzskatus un vērtības, un nereti nostrādā kā garīgās dzīves atmodas katalizators (Ring, 2012). A. Maslovs tādus apziņas stāvokļus (*peak experience*) – neatkarīgi no tā, vai tos ir izraisījusi TNP, meditācijas praktizēšana vai kāda spontāna psiholoģiska krīze – uzskata par būtisku cilvēka pašrealizācijas aspektu (Maslow, 1974).

TNP kā jebkura eksistenciāla pieredze ir balstīta personīgā, subjektīvā pārdzīvojumā un atbilst fenomenoloģiskajai zinātniski metodoloģiskai tradīcijai, kas dod savu pienesumu ne tikai pašā izziņas procedūrā, bet arī izzināmo faktu sfērā. Fenomenoloģija, atbilstoši M. Šēlera formulējumam, šeit būtu jāsaprot kā “garīgā vērojuma uzstādījuma nosaukums, kurā izdodas ieraudzīt vai notvert pārdzīvojumā ko tādu, kas ārpus šī vērojuma paliek apslēpts – kādu īpašu faktu sfēru” (Шелер, 1994, 198). Tā kā TNP tiek gūta laikā, kad organisms ir pārtraucis savu ierasto darbību, tā ļoti labi atbilst fenomenoloģiskajam uzstādījumam: ieņemt tādu stāvokli attiecībā pret pasauli, kas nav noslogots ar kādu ierastu pasaules tvēruma veidu vai modeli.

Raksta mērķis ir noskaidrot, kādas izmaiņas pieauguša cilvēka dzīvošanas mācīšanās procesā un viņa attieksmē pret to spēj ienest tuvās nāves pieredze. Lai apzinātu tuvās nāves pieredzes saistību ar dzīvošanas mācīšanos, tika veiktas padziļinātās intervijas ar 5 cilvēkiem, kuri ir piedzīvojuši klīnisko nāvi.

Metodoloģija *Methodology*

Lai ievērotu stāstījuma kompetenci, intervijām tika izvēlēti cilvēki, kas paši ir pārdzīvojuši klīnisko nāvi un pieredzējuši TNP. Respondentu izvēli noteica arī viņu mutiska informēta piekrišana tikšanās brīdī, iepazīstinot viņus ar pētījuma mērķi un potenciālajiem jautājumiem. Lai ievērotu konfidencialitāti, respondenti tekstā ir apzīmēti ar latīņu alfabēta burtiem (skat. 1. tabulu). Iespējamais interviju labums respondentiem bija nonākšana pie dziļākas izpratnes par savu situāciju un gūto pieredzi klīniskās nāves laikā (par to liecināja respondentu izteikumi intervijas laikā vai tās noslēgumā).

Lai mazinātu risku apdraudēt respondentu labklājības izjūtu, intervijas netika stingri strukturētas, interviju uzsākšanai tika izmantoti atvērtie jautājumi (tādi kā: “Lūdzu, aprakstiet savu TNP! Kā tas notika?”, “Kā Jums šķiet, kāda ir Jūsu attieksme pret mācīšanos šajā dzīvē vispār un vai pēc TNP tā ir mainījusies?”) un tā tika turpināta, pamatā izmantojot parafrāzes. Visas intervijas noritēja respondenta dzīvoklī vai respondenta izvēlētajā sabiedriskās ēdināšanas iestādē brīvā atmosfērā un tika ierakstītas ar diktoфона palīdzību.

1.tab. Īss respondentu raksturojums intervijas brīdī
Table 1 Brief description of the respondents at the moment of the interviews

respondenta apzīmējums	vecums	dzimums	ģimenes stāvoklis	izglītība	gadi kopš TNP
A	54	sieviete	precējusies	augstākā	19
I	49	vīrietis	šķīries	augstākā	17
O	53	vīrietis	neprecējies	augstākā	13
E	56	vīrietis	precējies	augstākā	9
P	70	vīrietis	atraitnis	vid. tehniskā	7

Kaut arī viens no respondentiem (E) telefonsarunas laikā, vienojoties par intervijas laiku un vietu, bija izteicis bažas par to, ka viņu varētu “noturēt par traku” dēļ tā, ko viņš varētu pastāstīt, visu piecu interviju dalībnieki, tiekoties klātienē, izrādīja ieinteresētību un aktīvi iesaistījās sarunā. Visiem respondentiem tā bija pirmā intervija zinātniskam pētījumam pedagogijas jomā par savu TNP.

Katram no respondentiem bija tādi brīži klīniskās nāves laikā, kurus viņi neatcerējās jau uzreiz pēc reanimēšanas. Pagājušais laiks: 7-19 gadi kopš klīniskās nāves, pēc respondentu domām, nebija būtiski ietekmējis viņu atmiņas par savu TNP (to raksturo viņu spontānie, momentānie piedzīvoto notikumu apraksti un tādi savi vērtējumi kā “tā it kā tas būtu noticis vakar”, “skaidri atceros”), taču bija devis pietiekamu iespēju paraudzīties uz savu TNP no malas un izvērtēt tās nozīmi savā turpmākajā dzīvē. Atcerēšanās grūtības, kas bija novērojamas vienam

respondentam (E), bija saistītas ar to, ka pēc klīniskās nāves viņš tika ievadīts medikamentozajā komā, kuras laikā viņam bija vīzijas (kuras viņš pats traktē kā “murgus”, kas “vairs nebija tā reālā dzīvē” TNP laikā). Atsevišķās detaļās komas laikā nosapņotais atmiņā bija sajaucies ar klīniskās nāves laikā pieredzēto.

2. tabulā ir atzīmēti respondentu stāstījumos minētie TNP elementi, kurus ir iedalījuši līdz šim TNP pētījušie zinātnieki (Ring, 1980; Greyson, 1983; Van Lommel, 2013). Visu respondentu stāstījumos bija brīži, kad tiem izrādījās grūti aprakstīt kādu savas neparastās pieredzes fragmentu, kas saistās ar ierastās telpas un laika neesamību. Neviens no respondentiem neminēja hologrāfisku pagātnes pārskatu. Ir jāņem vērā, ka respondentiem par šiem TNP elementiem netika nekas vaicāts. Tas nozīmē, ka tabula attēlo tikai pašu respondentu pieminētos elementus, kas drīzāk liecina par šo elementu nozīmību pašiem respondentiem, tomēr neizslēdz iespējamību, ka tika piedzīvoti arī citi TNP elementi.

2.tab. **Aprakstītie TNP elementi**
Table 2 Reported NDE elements

TNP elementi	A	I	O	E	P
miera un labklājības izjušana	+	+	+		+
nokļūšana tumšā tunelī vai izplatījumā	+		+		+
kustība siltas un valdzinošas gaismas virzienā	+		+		+
balss vai doma, kas liek atgriezties	+	+	+	+	+
ārpus ķermeņa pieredze	+	+		+	+
apzināts atgriešanās moments savā ķermenī		+		+	
mistisku personu vai tēlu satikšana				+	+
pazīstamu mirušu personu satikšana				+	+
nākotnes notikumu priekšskatījums		+			

Rezultāti un to apspriešana *Results and discussions*

Kaut arī katra respondenta stāstījums ir atšķirīgs – gan pašu TNP elementu formas apraksta ziņā, gan izdarīto secinājumu ziņā – var ievērot vairākus kopsaucējus. Spriežot gan pēc respondentu izteiktā pašvērtējuma, gan pēc novērotajām emocionālajām izpausmēm interviju brīdī, katram no intervētajiem TNP ir devusi kādu sapratni attiecībā uz savu dzīvi.

Visu aptaujāto atbildēs ir norādes par gūto sapratni saistībā ar atšķirību starp diviem eksistences veidiem – orientāciju uz ‘īpašošanu’ un orientāciju uz ‘būšanu’: “Ja tu esi savas dzīves īpašnieks, tad tev ir ļoti žēl to pazaudēt. Kāds to var atņemt. Tā ir tāda patērētāja filosofija. Es par tādām lietām nekad nedomāju pirms klīniskās nāves”. Dzīve tiek aptverta kā kaut kas, kas nevar sev piederēt. Var teikt, ka lielākā vai mazākā mērā notiek atsacīšanās no vēlmes to kontrolēt.

Savu dzīvi nav iespējams pilnībā kontrolēt, jo tā pat kā nevar nolemt par dzīves uzsākšanu, nevar nolemt arī par tās beigšanu: “gribi vai negribi, tik un tā turpināsi dzīvot”. Citā gadījumā šī atziņa tiek pasniegta kā pamācība no kādas mistiskas būtnes TNP laikā: ”Nebūs tā, kā tu teici, bet būs tā, kā Es teikšu”, kuru respondents intervijas laikā vairākkārtīgi atkārtoti. Ir jāatzīmē, ka atteikšanās no kontroles, no attieksmes pret dzīvi kā pret savu īpašumu nebūt nedod ievirzi uz fatālismu (pēc principa: ja reiz es neesmu savas dzīves saimnieks, tad neko tajā nevaru ietekmēt). Tieši otrādi – ir atzīmējama optimistiska pārlicinātība par savas personīgās aktivitātes jēgu: “Man ir jāattīstās, jāaug – tieši man. Tāpēc, ka es visu laiku palikšu”.

Izjūta, ka beigu nav, rada arī sapratni par pastāvīgas, pakāpeniskas pašatklāsmes nepieciešamību dzīves laikā: “sāku vairāk saistīt izlasīto ar sevi”, “aptvēru, ka ‘dzīvot citiem’ nozīmē ‘atvērties’”.

Visās intervijās ir konstatējama dzīvošanas mācīšanās kontekstā būtiskā izpratne par visa esošā vienotību. Tā ir īpaši izteikta, kad TNP piedzīvojušais stāsta par personīgu vienotas esamības pieredzēšanu tās laikā. Tā ir izjūta, ka “es vairs nepiederu sev, es piederu kaut kam kopīgam”. Visa esošā vienotības apzināšana padara vieglāk pieņemamu šķiršanos no sava *ego*, kas atbilstoši klasiskās psihoanalīzes priekšstatiem pārstāv to mūsu psihi daļu, kas dod iespēju pareizi uztvert ārējo realitāti un veiksmīgi darboties ikdienas dzīvē, un kura nāve, pateicoties šādam priekšstatam, parasti tiek izjūta kā biedējošs un izteikti negatīvs notikums. Tādējādi vienotas esamības pieredzēšana arī var būt nozīmīgs faktors, kas cilvēkiem ar TNP mazina nāves bailes. Zināmu atvieglojumu un cerīgāku skatu nākotnē var sniegt intervējamo aprakstītā tikšanās ar sev tuviem cilvēkiem TNP laikā, ar kuriem bija palikusi nerealizēta vēlme satīties dzīves laikā. Tomēr par nozīmīgāku klīnisko nāvi pārdzīvojušiem būtu uzskatāma vienotības izjūta, kas nav ierobežota ar konkrētiem cilvēkiem, un kas saglabājas daudzus gadus pēc TNP. Tā var izpausties, piemēram, kā satuvināšanās ar visu dzīvo, ar dabu: “..kazas man nāk klāt, putniņi čivina, zīlītes sēžas uz pleciem un sāk raustīt mani aiz matiem... agrāk tā nebija... es skatos uz to pasauli un mani viss iepriecina – suņuki, kaķi, puķes”. Cita starpā no vienotas esamības apzināšanās izriet arī secinājums par mācīšanās iespēju neierobežotību gan saturiskā, gan laika ziņā: “Secinājums man ir tāds, ka ir tikai bezgalība... attīstīties var bezgalīgi”.

Var ievērot atšķirību, vai vienotība figurē tikai vārdu, respektīvi, savu nolūku līmenī, vai tās esamība parādās kā subjektīvi pieredzētas pašatklāsmes rezultāts. Acīmredzot ilgstošāka un apzinātāka vienotas esamības pieredzēšana mazina vēlmi “nolaisties” atpakaļ ierastajā vidē: “Tajā līmenī, kur biju, viss ir vienots, tur nav sadalītības, atdalītības jēdzienu. Tur viss ir ar visu. Te ir visādas ar to saistītas mitoloģijas, ar to spēlējas. Tur tā nav spēle – tur tas ir dabiski. Kad es skatījos uz cilvēkiem, cik viņi dziļi ir ierakušies, ka neredz paši sevi, es domāju – kādēļ man

palikt?” Vienotas esamības pieredzēšana ļauj savādāk paraudzīties uz novilktajām robežām, tai skaitā uz robežu starp savu organismu un apkārtējo vidi: “Uz zemes robežu nav. Cilvēki tās izdomā, uzceļ dažādus norobežojumus. Ķermenis arī sastāv no tās pašas zemes. Robežas te nav. Bet cilvēki tic robežām. Līdzīgi robežas izveidojas dvēselē, kad tu tici lietām, kuru nav. Ja tās iekšējās robežas varētu novākt, tad būtu plašāks, telpiskāks redzējums”. Var noprast, ka ar respondenta minēto plašāko redzējumu ir pārvaramas sava atsvešināšanās no pārējās pasaules, distancēšanās no citiem cilvēkiem un ar to saistītā vientulības izjūta. Proti, tas ir veids, kā panākt augstāku dzīves kvalitātes izjūtu. Saistībā ar mācīšanos dzīvot kopā ir jāatzīmē, ka vienotības šķēršļi var būt ļoti izsmalcināti. Taču pamatā tiem allaž ir sava attieksme. To labi parāda šāds secinājums: “No šejienes arī sevis atdalīšana no citiem – caur zināšanām. Redzēšana it kā ir skaidrāka, bet tomēr vēl ne pietiekoši skaidra, lai ieraudzītu, ka tu dievišķo tās savas zināšanas, kas tevi atdala no pārējiem. To es tikai vēlāk sapratu, kur esmu iesprūdis”.

Pēc TNP var būt nepieciešama lielāka laika distance, lai savas pieredzes devumu pilnvērtīgi aptvertu. Arī pēc septiņiem gadiem kopš TNP par to vēl joprojām var būt šaubas: “Pašam savā dzīvē ir kaut kas jāmaina, tomēr līdz galam vēl neesmu sapratis – kas ir jādara?”

Galvenā virzība, kuru var izdalīt no paustajām atziņām par piedzīvotajām izmaiņām pēc TNP ir: no vieglprātīgākas, virspusējākas attieksmes pret dzīvē notiekošo uz dziļāku savas atbildības apzināšanos. Visu respondentu atbildēs ir nolasāma pārliecība, kuru divos vārdos var raksturot kā: “nejaušību nav”. Visas situācijas, kas ar cilvēku dzīvē notiek, viņš pats piesaista. Kaut arī visai bieži tas notiek neapzināti. Piemēram, respondents (A) savu klīnisko nāvi – kaut arī to izraisīja pēkšņa saslimšana – intervijas brīdī reflektīvi raksturo kā suicīda mēģinājumu, un izjūt par to vainu, kaut gan atzīst, ka līdz TNP šādu notikumu būtu interpretējis kā nelaiemes gadījumu. Izskan uzskats, ka “cilvēks nevis vienkārši tā nonāca līdz šādai nāvei, bet viņš pats izvēlējās šādu nāvi. .. Tā nevar būt kaut kāda ārēja atbildība, tā ir tikai šī konkrētā cilvēka atbildība, kas nokļuva dotajā situācijā”. Kaut arī sava vēlme “aiziet” no dzīves, kurā kaut kas nenotiek atbilstoši savām iecerēm, netiek apzināta, tā tomēr pastāv. Tāds spriedums sakrīt ar eksistencialistu skatījumu uz cilvēka dzīvi: cilvēka eksistence ir absolūti brīva izvēle, par kuru viņš pats ir atbildīgs.

Dziļāka savas atbildības apzināšanās izpaužas kā neaprobežošanās tikai ar atbildību sava racionālā *ego* priekšā, kā neslēpšanās aiz ģimenes, aiz pienākumiem pret citiem cilvēkiem un kā pilnīgāka savu personīgo agrāk slēpto interešu pamanīšana.

Neskatoties uz to, ka tā atbildība, kas agrāk bija pārlikta uz ārējiem spēkiem, pēc TNP ir uz saviem pleciem, dzīves alka kļūst spēcīgāka, un tiek gūts lielāks prieks no tā, kas notiek tieši šeit un tagad: “Tagad man šķiet, ka līdz klīniskajai

nāvei man tā īsti nemaz dzīvot negribējās”. Optimismu par dzīves sniegtajām iespējām nebūt nav mazinājusi arī četru respondentu pieminētā nožēla (A, O, P) un pat depresīvais noskaņojums (I) par atgriešanos atpakaļ ierastajā stāvoklī, beidzoties klīniskajai nāvei.

Var apgalvot, ka savu klīnisko nāvi visi TNP piedzīvojušie ir uztvēruši kā mācību. Lai arī kāda atsevišķa saņemtā pamācība var šķist kā māņticība: “Es tāds štrunta priekšnieks visu laiku esmu bijis. Un es tā mēdzu pasmīkņāt – nu, ar ko es te runāju, tu taču Cūkas gadā esi dzimis! Un tad otrs bija – Jaunava, nu kas tur var būt (nicīgi nosprauslājas)... Protams, tas varētu būt tā aizvainojoši citam cilvēkam... Un tagad, paldies Dievam, līdz ar jauno piedzimšanu pats esmu gan Cūka, gan Jaunava – tā atdzimšana man sanāca Cūkas gadā un Jaunavas zvaigznājā. Tā lūk, salikās viss pa plauktiņiem. Tagad es vairs tā nekritizēju...”

Savas īpašības un uzvedības, kas TNP rezultātā tika viskritiskāk izvērtētas ir: lepnība – īpaši: saistībā ar sevis uzskatīšanu par zinošu, gudru, virspusējība un izolēšanās no dzīves, lietojot alkoholu. Savukārt starp tām kategorijām, ko ir bijis jēga mācīties un ko ir nozīme turpināt mācīties, tiek minētas mīlestība pret visiem, spēja pieņemt cilvēkus tādus, kādi tie ir, un spēja palīdzēt viņiem.

Kritiski tiek izvērtētas tādas zināšanas, kas nav saistītas ar sevis izprašanu un attīstīšanu. Attieksmi pret zināšanu mācīšanos kopumā var raksturot ar šādu citātu: “Priekš kam man to zināt? Vai tas man kaut ko dos manā pašizaugsmē vai manai pašizziņai?” Negatīva vai neesoša atbilde uz šo jautājumu, atskatoties uz savu līdzšinējo dzīvi caur jauno pieredzi, liek rezignēti secināt: “Jo vairāk mācies, jo stulbāks kļūsti”. Acīmredzot TNP dod iespēju no jauna izvērtēt Jaunlaiku racionālisma periodā izvirzīto un mūsdienu izglītībā joprojām aktuālo uz “objektu” pasaules izzināšanu centrēto mērķi paredzēt un ietekmēt notikumus, un pārņemt kontroli pār dabu, kas faktiski kalpo zināmas varas iegūšanai: “Kāpēc mēs gribam zināt, kas ir mīlestība? Lai to varētu vadīt, pakļaut sev! Mēs visu gribam pakļaut: dabu, citus cilvēkus, jūtas...” Uzskatāmāk atklājoties savai nezināšanai, skaidrāk apzinoties, ka visu zināt nevar, kā zināšanu alternatīvas tiek minētas ticība, jūtas un iekšējais novērojums. Tomēr der ievērot, ka šo alternatīvu realizēšana nav vienkārša mūsdienu pragmatiski noskaņotajam cilvēkam, kurš ļoti lepojas ar savu psihisko veselību un “normālību”, jo tā prasa savas līdzšinējās ticības laušanu, savas iekšējās disjunktivitātes ievērošanu un sava iekšējā pašizziņas darba atzīšanu par darbu. Līdzšinējā ticības laušana nozīmē ieraudzīt, ka daudz kas no tā, kas ir uzskatīts par savām zināšanām patiesībā ir tikai savs viedoklis, savi priekšstati. Savas disjunktivitātes, savas policentriskās esības atzīšana ir saistīta ar sava iekšējā pretrunīguma pieņemšanu, atteikšanos no savas iekšējās cīņas projicēšanas ārpusaulē. Savukārt leģitimēt savas iekšējās pašizziņas pūles nozīmētu pieļaut tādu “gandrīz neiespējamu” domu, ka darbs nav viennozīmīgi saistīts ar naudu, ka darbs ir arī tad, ja par to nemaksā. Šādas izmaiņas, kas iespējamas tikai iekšējās, subjektīvas pieredzes rezultātā, dod jaunu

mācīšanās motivāciju, plašāku redzējumu, dziļāku sapratni saistībā ar vienoto esamību, kas var izpausties kā intuitīvu zināšanu un jaunu interešu parādīšanās.

TNP piedzīvojušie min intuitīvu zināšanu parādīšanos – īpaši saskarsmē ar cilvēkiem. Tai pašā laikā viņi nenoliedz savas šaubas par šīm zināšanām un iekšējo cīņu starp savām racionālajām nostādnēm un jaunajām – mistiskajām, iracionālajām atklāsmēm. Ir atzīmējama arī jaunu, līdz TNP nebijušu interešu rašanās – “sāku nodarboties ar lietām, kurām iepriekš nepievērsu uzmanību”, “parādījās interese, prieku nesoša interese”. Jaunās intereses un jaunās intuitīvās zināšanas atklājas kā viena otru papildinošas. Jaunā interese izšūt, adīt, zīmēt, gleznot, rakstīt dzejoļus, audzēt govīs, piedalīties baznīcas rituālos nāk kopā ar zināšanām, kā to darīt. “Viss, kam ķēros klāt, arī padevās”. Tas pašam TNP piedzīvojušajam var radīt ne tikai labu pašizjūtu un prieku, bet arī izbrīnu: “Kad pēc klīniskās nāves aizgāju uz baznīcu, tikko ieeju pa durvīm, es zinu visu dievkalpojuma gaitu... nekad agrāk es par tām lietām neinteresējos. Tagad visu zinu. Pat visu eksteniju – no galvas! No kurienes?...”

Runājot par izmaiņām pēc TNP saistībā ar mācīšanos, četri respondenti (A, O, E, P) atzīmē savas attieksmes mainīšanos pret reliģiju – pamatā šīs izmaiņas var raksturot kā virzienu no formālā uz dziļi personīgo. Tā izpaužas gan kā aktīva pievēršanās reliģiska rakstura literatūrai vai konkrētai konfesijai, ja tas nav iepriekš darīts, gan kā intereses rašanās par citām konfesijām, saskatot tajās vienojošo, ja pirms tam ir bijusi piederība tikai vienai konkrētai konfesijai, gan kā būtiska savas attieksmes izmaiņās pret konkrētiem mācītājiem atkarībā no to pienesuma savā garīgajā dzīvē. Piektais respondents (I) formalitāti reliģiskajā sfērā min kā iemeslu, kāpēc TNP laikā nebija nekādas vēlēšanās atgriezties atpakaļ: “Kad es skatījos cilvēkiem acīs, nevienam nevarēju redzēt tajās uzticību Dievam.”

Par to, ka uz izdzīvošanu tendētā paškontroles zaudēšana klīniskās nāves laikā var radīt būtiskas izmaiņas savā dzīvē, liecina ne tikai izmaiņas respondentu uzskatos un attieksmē, bet arī atsevišķos viņu dzīves notikumos jau aptuveni pirmajos trīs mēnešos pēc TNP: dzīvesvietas, darbavietas, profesijas, laulātā dzīvesbiedra, hobiju (piem., izšūt, adīt, zīmēt vai gleznot, rakstīt dzejoļus) maiņa. Pie tam šīs izmaiņas tiek raksturotas kā pārsteidzošas sev pašam – tika mainītas “tādas lietas, kuras iepriekš likās, ka mainīt nevar”. Piemēram, kad pēc veiksmīgas darbošanās savā specialitātē, veiksmīgas disertācijas rakstīšanas tehniskajās zinātnēs viss tiek krasi pārtraukts, pamests un uzsākts darbs par psihologu skolā, saņemot minimālo algu, pie tam izšķiroties no vīra un paliekot šādā situācijā pašai ar trīs bērniem. Vai, kad, neskatoties uz ilgstošās slimības dēļ zaudēto darba vietu un zaudētajiem draugiem, ar iepriekš nepazīstamu cilvēku atbalstu un “nesaprotamā kārtā” iegūtiem minimāliem līdzekļiem sev iepriekš nepazīstamā vietā vienas vasaras laikā tiek uzcelta māja. Neskatoties uz intervijās minētajiem labas dzīves ierobežotājiem, kas joprojām pastāv – sava invaliditāte,

finansiālu līdzekļu nepietiekamība, valsts likumdošanas neadekvātums, augstprātīga un klišejiska citu cilvēku attieksme – respondenti kopumā pauž domu par iespējamā robežu attālināšanos pēc TNP. Robežu attālināšanos (vismaz dažiem cilvēkiem ar TNP) varētu sekmēt piedzīvotā ārpus ķermeņa pieredze, kuras laikā patība izbauda hologrammisku redzējumu un izjūt, ka nav ierobežota ar savu ķermeni, var “uz to skatīties no augšas”, var “iziet cauri ārstam”, var “vienlaicīgi redzēt, kas notiek slimnīcas pirmajā otrajā, trešajā stāvā”, utml. Tomēr šāds skaidrojums šī pētījuma ietvaros nav absolutizējams, jo ir apskatīti tikai 5 TNP gadījumi, un par iespējamā robežu attālināšanos pēc TNP ziņo arī respondents (O), kurš ārpus ķermeņa pieredzi nav piedzīvojis vai vismaz neatceras to.

TNP nebūtu jāidealizē kā brīnumlīdzeklis vai panaceja, kas obligāti viennozīmīgi izmaina visu turpmāko cilvēka dzīvi, paceļot to daudz augstākā līmenī, vai uzdāvinot tam kādas īpašas spējas. Piemēram, kaut arī TNP piedzīvojušie atzīmē savas sociālās neatkarības palielināšanos, un tā ir jūtama sarunas laikā, tomēr tā liecina tikai par dziļāku savas atbildības apzināšanos un nevis par pilnīgu atbildības uzņemšanos. Respondents savā stāstījumā var apgalvot, ka vairs nejūtas atkarīgs no citu viedokļiem un gribas, bet pēc brīža spriest, ka jaunās iekšējās izjūtas nekad nedotu tādu pārliecību, ja tas netiktu apstiprināts arī ārēji, ja citi neteiktu, ka tas ir “kolosāli”, “vienreizēji”, ka “tu esi malacis”... Līdzīgi var spriest par zināmu eksistenciālās trauksmes mazināšanos, bet ne par tās izzušanu – baiļu izjūtas tiek komunicētas gan TNP laikā, piemēram, saistībā ar savas individualitātes zaudēšanu (kaut arī īslaicīgu) tumšajā tunelī vai ar stāšanos lielas, mistiskas būtnes priekšā, gan pēc TNP, piemēram, saistībā ar iespējamo “nepareizo” izvēļu izdarīšanu, kas pēc nomiršanas varētu tikt nosodītas.

Lai pieredzētu kādu TNP raksturīgu fenomenu, nav obligāti jāatrodas klīniskās nāves stāvoklī. Par to liecina šāds piemērs. Respondents (I) apraksta fenomenu, kad jautājumi un atbildes uz tiem rodas apziņā praktiski vienlaicīgi, savas ārpus ķermeņa pieredzes, resp., TNP laikā. Savukārt cits respondents (O) stāsta par šāda paša fenomena pieredzēšanu sarunas laikā ar kādu sirmu mācītāju, kas noris vairākas nedēļas pēc TNP.

Var ievērot, ka liela nozīme attiecībā uz savas TNP interpretāciju un no tās izdarītajiem secinājumiem ir cilvēka iepriekšējiem meklējumiem, iepriekšējai attieksmei pret sevi un dzīvi. Interpretāciju un secinājumu konkrētība un dziļums būtiski atšķiras respondentam, kurš atklāj, ka jau ilgu laiku līdz TNP ir nodarbojies ar pašizziņu un kura stāstījums par savu TNP ir izteikti refleksivs, no tāda, kura atbildēs ir nolasāmas rūpes par savu paštēlu un kurš atzīst, ka līdz TNP viņa mācīšanās motivāciju allaž ir veidojuši tikai ārējie panākumi un statuss. No tā var secināt, ka TNP pamatā dod iespēju padziļināt to pieredzi, kuru cilvēks kaut kādā mērā jau ir guvis iepriekš, respektīvi, ir apzināti tiecies pēc tās. Piemēram,

vienotas esamības izjūtu tas varēja pieredzēt iepriekš, kad bija aizrāvis ar kādu ļoti interesantu nodarbi (hobiju, grāmatas lasīšanu, ...) un aizmirsis par savām mazajām bēdām un nepiepildītajām gaidām, par savu izskatu, ārējo uzvedību un citām parasti pašnovērotajām un paškontrolētajām lietām – kad tas bija kaut uz neilgu laiku apglabājis savu *ego*.

Secinājumi *Conclusions*

Saskaršanās ar nāvi liek citādi paskatīties uz pasauli: gan uz konkrētiem sadzīves sīkumiem un nepatīkšanām, gan uz saviem lielajiem darbiem un mācīšanās mērķiem. Kaut arī TNP ir subjektīva un tās apraksti intervijās gan TNP elementu, gan izdarīto secinājumu ziņā atšķiras, var konstatēt vairākas kopīgas ar dzīvošanas mācīšanos saistītas sapratnes un attieksmes izmaiņu kategorijas.

Izmaiņas, kas ir cieši saistītas ar mācīšanos būt, veido kritiska sava iepriekšējā uz 'īpašošanu' orientētā eksistences veida izskatīšana, mainot savu attieksmi pret dzīvi – tā vairs netiek tverta kā sev piederoša. Rodas noteiktāka esošās dzīves pieņemšana, saprotot, ka to nevar kontrolēt. Pie tam to pavada nevis nolemtības izjūta, bet gan pārliecinātība par savas personīgās aktivitātes jēgu, kas tiek saistīta ar nepieciešamību vairāk pievērsties sev pašam, ar pastāvīgas, pakāpeniskas pašizziņas, jeb pašatklāsmes nepieciešamību. Tādu zināšanu jēga, kas neved pie sevis izprašanas un pie pašattīstības, tiek apšaubīta, izvērtējot agrāko sevis uzskatīšanu par zinošu kā lepnību.

Tiek gūta sava veida izpratne par saikni starp visu, kas ir, resp., par visa esošā vienotību. To veicina vienotas esamības pieredze klīniskās nāves laikā. Tās iespaidā arī vairākus gadus pēc TNP jebkādas cilvēku novilktais robežas var šķist mākslīgas vai vismaz pārspīlētas. Kopumā tam ir pozitīvs iespaids uz mācīšanos dzīvot kopā un uz savu dzīves kvalitātes izjūtu.

Kā nozīmīgs dzīvošanas mācīšanās aspekts TNP piedzīvojušo stāstījumos parādās dziļāka atbildības izjūta, kas mijas ar pārliecību, ka dzīvē nav nejaušību.

Starp tām kategorijām, ko ir bijis jēga mācīties un ko ir nozīme turpināt mācīties, TNP piedzīvojušie min mīlestību pret visiem, spēju pieņemt cilvēkus tādus, kādi tie ir, un spēju palīdzēt viņiem.

Ir atzīmējama arī jaunu, līdz TNP nebijušu interešu un ar tām saistītu intuitīvu zināšanu parādīšanās, kā arī veco racionālo nostādņu radītās iekšējās šaubas par savām jaunajām iracionālajām atklāsmēm.

Pati TNP un no tās veiktie secinājumi ir atkarīgi no cilvēka iepriekšējiem meklējumiem, iepriekšējās attieksmes pret sevi un dzīvi. Tāpēc TNP piedzīvojušo cilvēku piemēri var palīdzēt saprast savas no racionālā prāta slēptās intereses un tiecības un iedrošināt uz to realizēšanu, taču tie nebūtu jāuzskata par paraugiem, kuru atkārtošana ir nepieciešami noteikti apstākļi, proti, klīniskā nāve.

Summary

According to the respondents, time from the moment of the clinical death (7-19 years) had not significantly impacted the memories of the respondents about their NDE, but had given sufficient opportunity to review their NDE from aside and assess its role in the coming life. Although NDE is subjective and its description during interviews differs in terms of both NDE elements and the drawn conclusions, several common change categories of the attitude and understanding related to living learning have been identified.

Changes that are closely related to the learning to be are formed by a critical review of one's way of previous existence that was focused on the 'to have' by changing own attitude towards life – it is no longer perceived as self-owned. One develops a clearer acceptance of the existing life, by understanding that one cannot control it. Besides it is accompanied not by a sense of fatality, but a confidence in one's own personal activities that are related to the need to pay more attention to oneself, with a constant, gradual self-knowledge or the need for self-discovery. The sense of such knowledge that does not lead to self-comprehension and self-development is questioned. The earlier perception of oneself as knowledgeable is perceived as pride.

One obtains understanding of the unity of all existing, which is enhanced by the experience of wholeness during the clinical death. In the light of it even several years after NDE any type of limits created by humans might seem artificial or at least exaggerated. In total it has a positive impact on the learning to live together and on one's sense of quality of life.

A deeper sense of responsibility and a belief that there is no coincidence in life is an important living learning aspect in the stories told by the respondents.

Among the categories that have been and are worthwhile to learn respondents mention love towards everyone, ability to accept people the way they are and the ability to help them.

One should also note the new interests and the related intuitive knowledge that were not present before NDE, as well as internal doubts caused by old rational stances about the new irrational revelations.

NDE and the conclusions drawn from it depend on the previous searches of the respondents, and their previous attitude towards themselves and life. Hence, the examples of those who had NDE can help to understand one's own interests and aspirations, which are hidden from the rational mind, and encourage their realization. Nevertheless, these should not be perceived as examples that need to be repeated under certain conditions, namely, clinical death.

Literatūra References

- Göhlich, M., & Zirfas, J. (2007). *Lernen: Ein pädagogischer Grundbegriff*. W. Kohlhammer.
Greyson, B. (1983). The Near-Death Experience Scale: Construction, reliability, and validity. *Journal of Nervous and Mental Disease*, Vol. 171, No. 6, pp. 369-375.

- Hanson, R., & Mendius, R. (2009). *Buddha's brain: the practical neuroscience of happiness, love, and wisdom*. New Harbinger Publications.
- Komenskis, J. A. (1992). *Lielā didaktika*. R.: Zvaigzne.
- Maslow, A. (1974). Cognition of being in the peak experiences. In: Covin T. M. (Ed.) *Readings in Human Development: A Humanistic Approach*. Ardent Media. pp. 83-106.
- Parnia, S., & Spearpoint, K. et al. (2014). AWARE - awareness during resuscitation: a prospective study. *Resuscitation*. Vol. 85, Issue 12, pp. 1799–1805.
- Plato (2013). *Apology*. CreateSpace.
- Ring, K. (1980). *Life at death: a scientific investigation of the near-death experience*. Coward.
- Ring, K. (2012). *Heading toward omega*. Kindle edition.
- Rutka, L. (2012). *Pedagoga psiholoģiskā kompetence*. R.: Raka.
- Van Lommel, P., Van Wees, R., et al. (2001). Near-death experience in survivors of cardiac arrest: a prospective study in the Netherlands. *Lancet*, Vol. 358, pp. 2039-2045.
- Van Lommel, P. (2013). Non-local consciousness. A concept based on scientific research on near-death experiences. *Journal of Consciousness Studies*, Vol. 20, pp. 7–48.
- Wren-Lewis, J. (1994). Aftereffects of near-death experiences: A survival mechanism hypothesis. *Journal of Transpersonal Psychology*, Vol. 26, Issue 2, pp. 107-116.
- Yalom, I. (2008). *Staring at the sun*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Корчак, Я. (1991). *Педагогическое наследие*. М.: Педагогика.
- Парниа, С, & Янг, Д. (2017). *Стирая смерть: Научный подход к вопросу о границах между жизнью и смертью*. М.: Олимп–Бизнес.
- Шелер, М. (1994). *Избранные произведения*. М.: Гнозис.